

PAWEŁ J. SMOCZYŃSKI

Kilka uwag na temat przedmiotu i zadań etyki w ujęciu Tadeusza Kotarbińskiego

Niniejsza wypowiedź stanowi skromny komentarz do opublikowanego wyżej artykułu Profesora Tadeusza Kotarbińskiego pt. *Próba charakterystyki oceny etycznej*. Artykuł ten, w języku polskim nigdzie dotychczas nie udostępniony, został przed kilkoma miesiącami odnaleziony w archiwum rodzinnym przez prof. Janinę Kotarbińską i przekazany pisaćemu te słowa w celu włączenia go do wydanego właśnie zbioru pism etycznych Tadeusza Kotarbińskiego¹. Odnaleziony maszynopis był osobiście przez Profesora podpisany i zaopatrzony dodatkowo w odręcznie sporządzoną notatkę: „Oxford 1968”. Notatka ta pozwala przypuszczać, że tekst został przez Autora przygotowany w związku z uroczystością nadania Mu przez Oxford University godności *doctora honoris causa*, która to uroczystość miała miejsce w tejże uczelni w roku 1968. Fakt ten zdaje się potwierdzać krótka wzmianka bibliograficzna, pochodząca ze spisu publikacji własnych, gdzie pod tym samym tytułem są wyszczególnione dwie wersje skrócone tekstu angielskiego, ogłoszone w dwu różnych źródłach². Tekst angielski nie jest jednakże ani pełną, ani też wierną kopią polskiego pierwodruku, który w tej chwili czytelnik otrzymuje do rąk.

¹ T. Kotarbiński, *Pisma etyczne*, Wrocław 1987, s. 520. Na wspomniany tom złożyły się utwory T. Kotarbińskiego o treści etycznej. Niniejszy artykuł, mający w założeniu poprzedzić wydanie zbioru pism etycznych T. Kotarbińskiego ukazuje się *de facto* — z przyczyn niezależnych od autora i Redakcji — ze znacznym opóźnieniem.

² Są to: *A Tentative Description of Ethical Appraisal*, „Polish Facts and Figures”, London N° 848 z. 14 IX 1968 i Press Office of the Polish Embassy in London, stron 6. Cytuję według dostarczonego mi w latach siedemdziesiątych przez Autora spisu publikacji własnych. Wymienione pozycje są umieszczone pod numerem porządkowym: b489.

Próba charakterystyki oceny etycznej jest utworem, który doskonale współbrzmi z kilkoma innymi tekstami Profesora na ten sam temat lub tematy zbliżone. Myślę zwłaszcza o dwu niewielkich artykułach: dawniejszym pt. *O istocie oceny etycznej* (1948)⁸ i nowszym pt. *Istota oceny etycznej* (1966). Ten ostatni druk był swego czasu podstawą referatu inaugurującego konferencję etyków w Nieborowie, w maju 1965 roku. Tekst tego referatu, uzupełniony sprawozdaniem z dyskusji nad zawartymi w nim tezami, został opublikowany w pierwszym numerze „Etyki” — jako artykuł otwierający edycję tego bardzo dzisiaj cenionego w świecie naukowym periodyku. Wszystkie istotne treści zawarte w powołanym komunikacie z konferencji — rozwinięte i wzbogacone — znalazły z kolei miejsce w *Próbie charakterystyki oceny etycznej*. Możliwość opublikowania tego artykułu na łamach „Etyki” Redakcja przyjęła nie tylko jako wyraz uznania dla wielkiego Myśliciela i Humanisty, ale także jako wyraz głębokiego szacunku dla Autora, z którym pismo to łączyły w przeszłości długoletnie i serdeczne więzy.

Twórczość etyczna Profesora Tadeusza Kotarbińskiego należy, w wymiarze dorobku całej etyki polskiej XX wieku, do pozycji niewątpliwie wyróżniających się. Nie czas w tej chwili na szczegółowe sprawozdanie ani tym bardziej na drobiazgowy analizy dotyczące wkładu Profesora w utrwalenie i rozwój refleksji moralnej. W tej krótkiej nocie ograniczę się tylko do zwrócenia uwagi na te kwestie, które pozostają w najbliższym związku z zamieszczonym wyżej tekstem. W porównaniu z dawniejszymi pracami prezentowany utwór należy do okresu, w którym poglądy etyczne Tadeusza Kotarbińskiego zostały już właściwie ukształtowane i do końca, tj. do roku 1981 — nie uległy zasadniczej zmianie. Jeśli chodzi natomiast o ewentualne różnice, jakie dostrzec można między stanowiskiem Autora zawartym w artykule *Próba charakterystyki oceny etycznej* a koncepcjami głoszonymi we wczesnym okresie Jego zainteresowań problematyką moralności — na szczególne wyróżnienie zasługuje jedna tylko kwestia natury generalnej. Dotyczy ona poglądu T. Kotarbińskiego na temat rodzaju zagadnień, które stanowią lub też stanowić powinny przedmiot badań etyki. W tym zakresie postulowane przez Profesora rozwiązanie nie tylko było, jak wiadomo, oryginalne, ale podlegało także ewolucji, której odnotowanie nie jest obojętne dla zrozumienia i oceny całokształtu odnośnych poglądów Autora. Mowa mianowicie o początkowo dwu-, a następnie trójelementowej definicji przedmiotu etyki. Według

---

⁸ Por. T. Kotarbiński, *O istocie oceny etycznej*, „Przegląd Filozoficzny” 1948, z. 1—3. Rozprawa ta jest rozszerzonym przekładem referatu przesłanego przez Autora na Kongres Filozoficzny w Amsterdamie, w sierpniu 1948 roku.

pierwszego na ten temat projektu, pochodzącego z publikowanego wykładu pt. *Niektóre problemy etyki niezależnej* (z roku 1957), T. Kotarbiński proponuje odróżnić etykę w szerszym i etykę w węższym sensie. „Etyka w szerszym sensie, to — jak czytamy — system odpowiedzi na pytanie, jak żyć. Tu się zawierają rozmaite oceny emocjonalne dotyczące np. tego, w jakiej mierze życie jest piękne, radosne, a mieszczą się tutaj też oceny emocjonalne postępowania, czynów poszczególnych — to wszystko będzie etyka w szerszym tego słowa znaczeniu, kiedy przez etykę rozumie się jakąś umiejętność życia. Natomiast etyka w węższym znaczeniu dotyczy tylko ocen wyspecjalizowanych, kiedy oceniamy coś jako zasługujące na szacunek albo zasługujące na pogardę. To są oceny etyczne w węższym sensie — jest to dociekanie tego, jakie czyny, zamiary, motywy, zasady postępowania zasługują na postawę wprost przeciwną szacunkowi. Można pierwsze nazwać czynami czciogodnymi, inne, przeciwne tym — czynami haniebnymi. A więc etyka w węższym tego słowa znaczeniu odpowiada na pytanie, jakie postępowanie jest czciogodne i jakie postępowanie jest haniebne”⁴.

Powyższa propozycja została w dalszych pracach przez Autora bliżej dookreślona i — w gruncie rzeczy — jeszcze bardziej rozszerzona. Według tej nowszej wersji, ogłoszonej po raz pierwszy w szkicu pt. *Trzy główne problemy* (z roku 1964), etykę T. Kotarbiński definiuje generalnie jako teorię racjonalnego kierowania życiem duchowym człowieka. W skład tej teorii wchodzi teraz już nie dwa, ale trzy elementy. Są to zagadnienia dotyczące: szczęścia, sumienia i sprawności.

Wszystkie wymienione dziedziny mają oczywiście własny zakres dociekań, który w każdym przypadku jest inny. I tak, felicytologia, czyli teoria kształtowania życia szczęśliwego, zastanawia się nad tym, jak trzeba żyć, aby być szczęśliwym i nie popaść w stan przeciwny szczęśliwości. Prakseologia pilnuje z kolei sprawności, mówi o tym, jak trzeba się zachowywać, jeśli się chce być skutecznie czynnym, działać jak najsprawniej, a nie być niedołągą. Natomiast etyka właściwa interesuje się tym, jak trzeba żyć, by być porządnym człowiekiem, by żyć zacie, a nie żyć w stanie hańby. Zdaniem Autora problemy i wskazania tych trzech działów zająbiają się: dzielność jest wszak potrzebna do tego, by unikać klęsk, by bronić się przeciw nieszczęściom, a z drugiej strony — szczęśliwym być nie można, jeśli kogo nękają wyrzuty sumienia z racji popełnionych czynów haniebnych.

---

⁴ T. Kotarbiński, *Niektóre problemy etyki niezależnej*. Wykład wygłoszony w dn. 10 V. 1957 roku, w: *Ateizm a religia. Wykłady wygłoszone na centralnym kursie aktywu partyjnego w maju 1957 roku*, Warszawa 1960, s. 274—275 (cytuje według wyd. II).

Kreśląc własny program rozważań etycznych T. Kotarbiński pisał: „Skupimy się zasadniczo na problematyce życia szczęśliwego, organicznie włączając w tok argumentacji racje przemożne etyki w sensie najwęższym, czyli podszepty sumienia, i uwzględniając pomocniczo punkty widzenia prakseologii, jeżeli się to okaże w danym przypadku konieczne”⁵.

I chociaż racje typowo moralne wydają się T. Kotarbińskiemu docelowo najważniejsze, to jednak nie w każdej sytuacji etyka właściwa dać może rozstrzygnięcia jednoznaczne. W takich okolicznościach nie pozostaje nic innego, jak odwołać się do zaleceń pozaetycznych (ale zarazem nie przeciwetycznych), pozwalających lepiej uwidocznic i uzasadnić motywy towarzyszące wybranej przez nas drodze postępowania: „Mnie się przynajmniej zdaje — jak pisał Autor w cytowanym już wykładzie pt. *Niektóre problemy etyki niezależnej* — że w zawiłościach życia społecznego, dopóki struktura społeczna nie będzie istotnie do głębi zharmozonizowana, do czego wszyscy dążymy, niepodobna będzie określić stanowczo w wielkich społecznych konfliktach, po czyjej stronie jest konieczność etycznego akcesu; sprawy się przedstawiają na ogół raczej tak, że jeśli ktoś wybiera jedno, a ktoś inny drugie, to nie można mu z tego robić etycznego zarzutu. W tych konfliktach społecznych, chcąc sobie życie zorganizować, trzeba już stanąć na gruncie etyki w sensie szerszym, to znaczy dołączyć jakąś ocenę emocjonalną nie z punktu widzenia czcigodności, chwalebności, lecz rozmaite inne oceny emocjonalne, mówiące, jacy ludzie są nam bliżsi, jaki rodzaj życia byłby w publicznej skali radośniejszy, i takimi dodatkowymi względami uzupełniać sobie kryterium wyboru postawy społecznej”⁶.

Nasza systematyzacja poglądów T. Kotarbińskiego w kwestii przedmiotu i zadań etyki byłaby niepełna, gdyby nie uwzględnić jednej jeszcze opinii, zawartej w omawianym właśnie artykule pt. *Próba charakterystyki oceny etycznej*. Na samym wstępie tego tekstu czytamy, co następuje: „Problematykę filozofii praktycznej, czyli tak zwanej mądrości życiowej, inaczej — etyki w szerszym tego słowa znaczeniu, można zamknąć w trzech działach. Są to przede wszystkim zagadnienia felicytologiczne, czyli składające się na wielki problem, jak postępować, aby być szczęśliwym. To bodajże nurt główny myślicielstwa etycznego starożytności klasycznej. Najbardziej chyba znamienna jest dla niego szkoła epikurejczyków. Po drodze niejako do tego celu wyłaniają się kwestie generalnej techniki sprawnego działania, zwane prakseologicznymi: jak działać, aby

⁵ T. Kotarbiński, *Trzy główne problemy*, w: T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, Warszawa 1967, s. 17—18

⁶ T. Kotarbiński, *Niektóre problemy etyki niezależnej*, s. 281—282.

uzyskać zamierzone wyniki, aby wysiłki były celowe, skuteczne i nie poszły na marne. Tu przypominają się, spośród starożytnych, przede wszystkim Arystoteles z jego doradami statecznego umiaru. Przedmiotem trzeciego, deontologicznego zespołu zagadnień są sprawy sumienia, godziwości, obowiązku moralnego. I one, oczywiście, wplatają się w splot problemów pierwszego rodzaju, felicytologicznych niejako, gdyż czystość sumienia jest warunkiem dobrego samopoczucia, a złe samopoczucie potrafi gruntownie popsuć dobry humor; ale w zasadzie ta problematyka jest od tamtej niezależna, gdyż nie chodzi w niej w istocie rzeczy o poszukiwanie warunków szczęśliwości własnej. Najwięcej bodaj zrozumienia dla treści swoistej tego zespołu pytań okazywała w starożytności klasycznej szkoła stoików. W niniejszym roztrząsaniu skupić się zamierzamy na problemach tej trzeciej grupy.

W powołanym fragmencie, to aż nadto widoczne, także mówi się o owych trzech elementach mających składać się na przedmiot etyki. Jak się okazuje, wszystkie te elementy również w przeszłości były, na mocy rozmaitych założeń, bądź włączane, bądź wyłączone z zakresu etyki. Budując swoją koncepcję tej dyscypliny T. Kotarbiński wskazuje z jednej strony na odrębność i swoistość oceny etycznej, z drugiej zaś strony nie wyklucza sytuacji, w których o słuszności czynu w większym stopniu aniżeli czysto moralne, decydować mogą i *de facto* decydują oceny pozamoralne.

*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie*

Несколько замечаний на тему предмета и задач этики в представлении Тадеуша Котарбиньского

Статья является дополнительным материалом к анализу взглядов профессора Тадеуша Котарбиньского — автора оригинальной концепции независимой этики с ее высшим эталоном т.н. благонадежного опекуна. На основе всего творчества Т. Котарбиньского автор представил эволюцию взглядов философа в вопросе понимания сущности этических поисков. Эта эволюция состояла в постепенном переходе от двухчленной до трехчленной концепции понимания предмета исследований этики. В окончательной версии, безоговорочно принятой Т. Котарбиньским, этика охватывает круг вопросов тройного рода: (1) относящихся к счастью, (2) совести и (3) эффективности. Этика в строгом значении этого слова охватывает, по мнению Т. Котарбиньского, только вопросы второго рода. Вопросы же счастья и эффективности имеют важное значение для этики будь то потому, они со-создают мораль доступа или потому, что решают о его правильности.

Some Remarks Concerning the Object and Tasks of Ethics in Tadeusz Kotarbiński's Philosophy

The article is a contribution to the analysis of the philosophy of Tadeusz Kotarbiński, who created an original conception of independent ethics based on the model of a dependable protector. Taking all Kotarbiński's published views into account the author traces the evolution of the position of Kotarbiński with respect to the nature of ethical investigation. The main change is detected in Kotarbiński's gradual shift from a bipartite to a tripartite division of the object of ethics. In the final version, espoused by Kotarbiński unequivocally, three problems belong to ethics: (1) happiness, (2) conscience and (3) efficacy. Strictly speaking, according to Kotarbiński, ethics is entirely reducible to the second problem, and happiness and efficacy are important for ethics only inasmuch as they contribute to the moral value of an act or to its being right or wrong.